

O'Z-O'ZINI TARBIYALASH VA O'Z USTIDA ISHLASH

Asosiy savollar

1. Tarbiya o'z-o'zini tarbiyalash va kasbiy o'z-o'zini tarbiyalashning izchilligi.
2. O'z-o'zini tarbiyalash va uning shakllanishi.
3. Mustaqil fikr - o'z-o'zini tarbiyalashning asosiy omili.
4. O'z-o'zini tarbiyalashning metod, vositalari.
5. O'z-o'zini boshqarish, o'z-o'zini tarbiyalash va kasbiy o'z-o'zini tarbiyalashning asosi sifatida.

Darsning maqsadi: O'zini tarbiyalash va kasbiy o'z-o'zini tarbiyalashning o'zaro izchilligi hamda uyg'unligini bilish, uni amaliyotga tatbiq eta olish; o'zini-o'zi tarbiyalash va kasbiy o'z-o'zini tarbiyalashning mazmunida yotgan komillikka intilib yashash g'oyasi asosida talabada shaxsiy va kasbiy sifatlarni shakllantirish; ushbu maqsadlar uyg'unligi asosida talabada mustaqil fikr, aqliy, ma'naviy-axloqiy hamda kasbiy qobiliyatlarni takomillashtirish.

Mavzuga oid tayanch iboralar va tushunchalar: tarbiya, o'z-o'zini tarbiyalash, kasbiy o'z-o'zini tarbiyalash, izchillik, uyg'unlik, mustaqil fikr, ijodiy faoliyat, ichki va tashqi refleksiya.

Tarbiyaning o'zi nima? Tarbiya deb nimaga aytiladi? Degan savollarga aniqlik kiritiladi. Buning uchun interfaol metodlardan “zanjir” metodidan unumli foydalanilgan holda mikroguruhlardan tegishli javoblar olinadi. O'qituvchi tomonidan o'rta tashlangan savol umumlashtiriladi. Uning mohiyati quyidagilardan iborat.

O'z-o'zini tarbiyalashni tahlil etishga birdaniga o'tib bo'lmaydi. Buning uchun tarbiyaning o'zi nima ekanligi ko'rib chiqiladi.

Avvalo tarbiya keng va tor ma'noga ega bo'ladi. Keng ma'nodagi tarbiya bu ijtimoiy tarbiya bo'lib, shaxsning ma'naviy, axloqiy, aqliy, jismoniy va kasbiy kamolotiga qaratiladi.

Tor ma'nodagi tarbiya tarbiyachi yoki o'qituvchi tomonidan tarbiyaning muayyan tarkibiy qismiga kiruvchi mavzu tahlil etiladi. Aytaylik, axloqiy tarbiyaning tarkibiga kiruvchi jinsiy tarbiya haqida to'xtalish.

Dars jarayonida o'qituvchi keng va tor ma'nodagi tarbiyaning izchilligi va uyg'unligini ta'min etishga asosiy e'tiborni qaratadi. Dinamik o'sish jarayonida aqliy va jismoniy tarbiya integratsiyasi muhim o'rin tutadi.

Pedagogika – tarbiya san'ati to'g'risidagi fan ekanligi aynan integratsiya mohiyatida o'z e'tirofini topmog'i lozim.

Tarbiya – inson faoliyatining asosiy ko'rinishi hisoblanib, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan shaxsiy va kasbiy sifatlarni shakllantirishga qaratiladi. (priyektor orqali ekranga chiqariladi).

Tarbiya – shaxsni muayyan maqsad sari yo'naltirish jarayoni (ekranda ko'rsatiladi).

Tarbiya jarayonida muayyan munosabatlar muvozanati vujudga keladi. SHaxslararo muloqot, hamkorlik shakllanadi. Jamoa tarkib topadi. SHaxsning jamoadagi o'rni belgilanadi. Jamoaviy fikr shaxs fikri ko'rinishida yoki aksincha o'axs fikri jamoa fikri sifatida maydonga chiqadi. Ijtimoiy tarbiya tobora rivojlanib boradi.

Ijtimoiy tarbiya deb, ruhan, aqliy va qalban to'g'ri o'rnatiladigan munosabatlar madaniyatiga aytiladi. (ekranda beriladi). SHunga ko'ra bugungi kunda ijtimoiy pedagogika rivojiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu yo'nalishda dolzarb tadqiqot ishlari bajarilmoqda. Ijtimoiy pedagogika tabora o'zaro munosabatlar san'ati va madaniyati to'g'risidagi fanga aylanmoqda.

O'z vaqtida ma'rifatparvar inson, ulug' alloma **Abdulla Avloniy tarbiya to'g'risida to'xtalib “...tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir”**, - degan edi. (ekranda beriladi)

Tarbiyaning maqsadi - insonni bir umr tarbiyalashgina emas, bir umr o'z-o'zini tarbiyalashga qaratilgan bo'lishi lozim (ekranda beriladi).

YUqoridagi fikrlar poyonida shaxs tarbiyaning mohiyatini bilishi, umuman tarbiya asosidagina o'z-o'zini tarbiyalash vujudga kelishi mumkinligi alohida ta'kidlab o'tiladi (mana shu joyda o'qituvchi to'xtab, savol-javobga vaqt ajratadi).

Interfaol metodlardan aqliy hujum va muz yorar metodlari asosida o'z-o'zini tarbiyalash deganda nima tushiniladi? U bolaning hayoti hamda faoliyatida qachondan e'tiboran boshlanadi, degan savol o'rta tashlanadi. Bu jarayonda turfa xil javoblar olinadi. Kimdir bola bir yoshda o'z-o'zini tarbiyalay boshlaydi desa, yana qaysi bir mikroguruh a'zolari bola to'rt yoshidan boshlab o'z-o'zini tarbiyalay boshlaydi, degan (asossiz) fikrlarni bildirishadi. Bu erda avvalo savol nimaga qaratilganligiga aniqlik kiritiladi. Avvalo o'z-o'zini tarbiyalash deganda nima tushiniladi? degan savolda muayyan yakuniy fikr, shaxs g'oyasiga asoslanilgan javob olinishi lozim. Bu o'rinda keys va debat metodlari tatbiq etiladi.

Kasbiy pedagogik faoliyat jarayonida talaba o'zining hayotiy va amaliy tajribasiga asoslanib, yaxshi inson bo'lish asosida yaxshi o'qish va ko'zlagan maqsadga erishishga harakat qilish kabi sa'y-harakatlar yotishi to'g'risida jo'yali javoblar berishga urinib ko'radi. Ammo tajribalar shuni ko'rsatdiki, talabalar orasida pedagogik tafakkurga suyangan holdagi mantiqiy javoblar juda kamdan kam holda olinadi. To'g'ri, ba'zan talaba o'zidagi yuksak tuyg'ularni maydonga olib chiqishdan tortinadi.

Aksariyat pedagogikaga oid darslik va o'quv qo'llanmalarda o'z-o'zini tarbiyalash deganda **shaxsni o'zida muayyan ijobiy sifatlarni shakllantirish jarayoniga aytiladi**, degan ta'rif berilgan. Alloma Avloniyni tarbiyaga bergan ta'riflariga bir nazar soladigan bo'lsak, to'g'ri tarbiya insonni hayotda o'z o'rnini topishga, noto'g'ri tarbiya falokat va o'limga olib kelishga chorlashi ko'rsatib o'tilgan.

SHunday ekan, o'z-o'zini tarbiyalash ijobiy va salbiy ma'no kasb etishi mumkinligini nazarda tutishimiz lozim. Demak, **o'z-o'zini tarbiyalash deganda shaxsni o'zida muayyan sifatlarni (ijobiy yoki salbiy) shakllantira olish jarayoni tushuniladi.**

O‘zini-o‘zi tarbiyalash nazariyasini yaratgan olimlardan L.I.Ruvinskiy “O‘z-o‘zini tarbiyalash – inson faoliyati bo‘lib, o‘z shaxsiyatini o‘zgartirishga yo‘naltirilgan jarayon”, - deb hisoblaydi. Professor M.G. Taychinov o‘zining nazariy va amaliy qarashlarida tarbiya va o‘z-o‘zini tarbiyalashni uyg‘unlikda olib qaraydi. Bola qachonki o‘z “Men”i va “Men” ehtiyojini tor ma’noda anglay boshlagandan e’tiboran o‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni boshlanadi desak asosli bo‘ladi. “Men” va uni ehtiyoj ko‘rinishida anglash barcha bolalarda bir xil kechmaydi. Bu jarayon turli bolada turli yosh davrlariga to‘g‘ri kelishi mumkin. Bolada oziq-ovqatga bo‘lgan birinchi tabiiy ehtiyoj, uning jismoniy harakatga bo‘lgan ehtiyoji, o‘yin faoliyati va o‘zining aqlini tanish jarayonidagi ehtiyojlar izchil ravishda shakllanib boradi. SHunga ko‘ra hulq-atvor (axloqiy), aqliy, jismoniy, ma’naviy, estetik o‘z-o‘zini tarbiyalash bola shaxsining ijtimoiylashuvida muhim o‘rin tutadi.

Bolaning o‘smirlik yoshiga o‘tishi undagi taqlid tarbiyasiga asoslangan “Meni”ni bir muncha tanqidiy “Men”ga aylanishida ko‘zga tashlanadi. Bu jarayondagi mustaqil fikr o‘z-o‘zini tarbiyalashga alohida mazmun bag‘ishlaydi. O‘smirlarda: “Men mustaqil bo‘lishni istayman”, “Bu mening fikrim”, “Men o‘z fikrimda qolaman”, “Bilgan ishimni qilaman”, “Men endi yosh bola emasman” kabi fikrlar rivoji ularni ijtimoiy faollikka undaydi. Ammo bu faollikda yo‘nalish to‘g‘ri olinishi lozim. Demak, o‘quvchidagi o‘z-o‘zini tarbiyalash bilan talaba-yoshlardagi o‘z-o‘zini tarbiyalash mazmun-mohiyatiga ko‘ra sifat jihatdan farq qiladi. SHaxsdagi aqliy va ma’naviy-axloqiy kamolotda o‘z-o‘zini tarbiyalashda shaxsiy sifatlarning ham ta’siri katta hisoblanadi. O‘smir yoshdagi o‘quvchi bilan talabaning dunyoqarashi ko‘lami jihatdan farq qiladi.

Demak, o‘z-o‘zini tarbiyalash ikki tomonlama jarayon bo‘lib, izchil ravishda bir-birini mazmunan to‘ldirib borishini yuqoridagi fikrlar asosida bilib olsa bo‘ladi. O‘z-o‘zini tarbiyalash metodlari uchga bo‘linib, birinchisi o‘quvchini o‘z-o‘zini va o‘zligini anglash bilan chambarchas bog‘liqdir. Bular:

1.1.O‘z-o‘zini kuzatish.

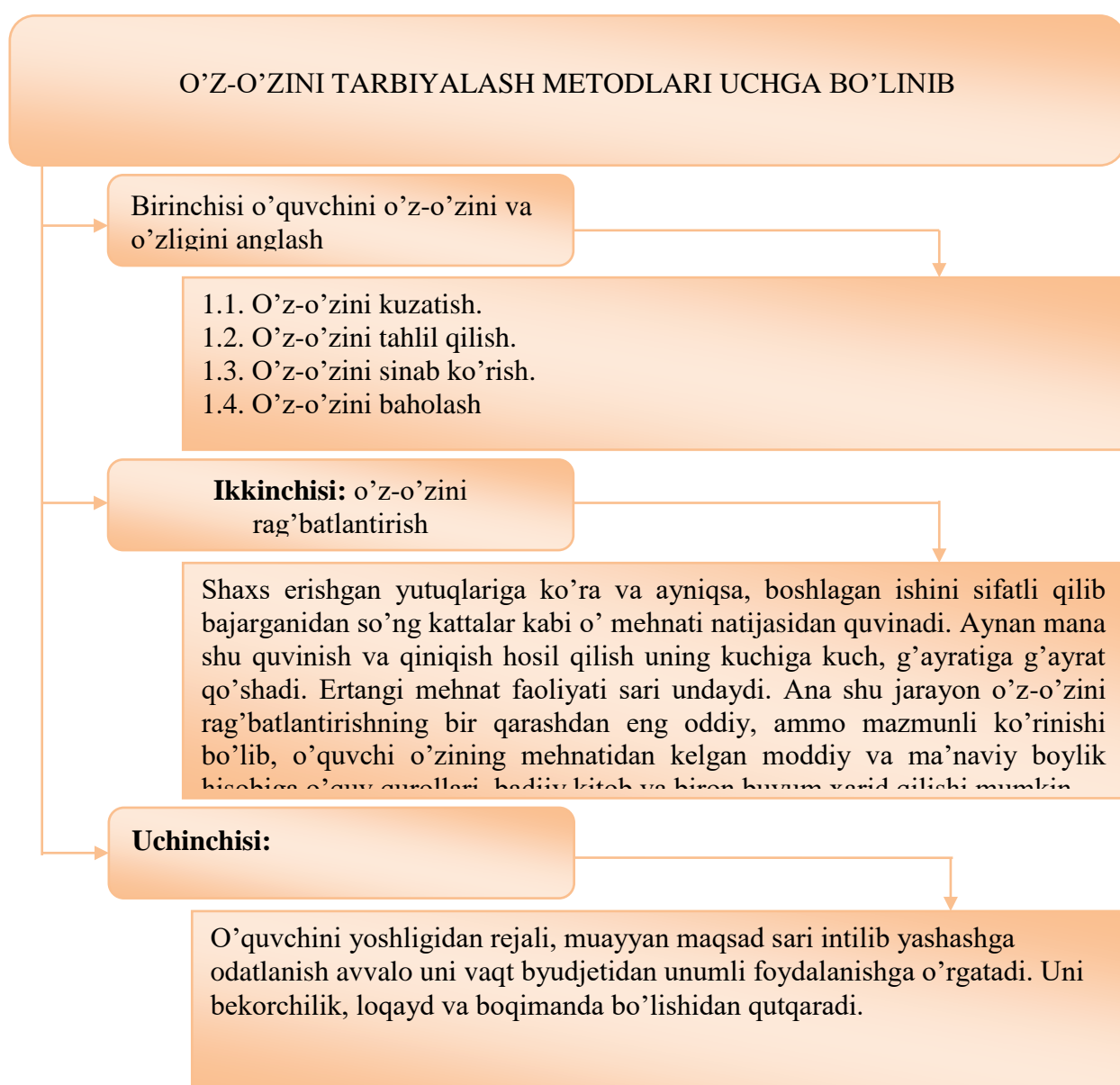
1.2.O‘z-o‘zini tahlil qilish.

1.3.O'z-o'zini sinab ko'rish.

1.4.O'z-o'zini baholash.

Ikkinchisi: o'z-o'zini rag'batlantirish.

Uchinchisi: O'z faoliyatini rejalashtirish yoki o'quv-biluv faoliyatini ichki refleksiyaga asoslangan holda kuzatib bora olishdir. Ayrim hollarda kuzatuv natijalari o'laroq sub'ektiv xulosalar chiqarishi mumkin. Bu jarayon o'quvchi faoliyatida alohida ahamiyatga ega bo'lib, ichki va tashqi kuzatuv tobora uyg'unlashib boradi. O'z-o'zini kuzatishda ma'no va mazmun shakllanadi.

O‘z-o‘zini tarbiyalash va kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalash pedagogik tushuncha bo‘lib, o‘z-o‘zini tarbiyalash asosida kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalash shakllanadi.

Kasb tarbiyasi deb shaxsning kasbiy faoliyatiga qo‘yiladigan pedagogik, psixologik va metodik talablar yig‘indisiga aytiladi (ekranda beriladi).

Kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalashning asosiy omili o‘quvchi va talabani nazariy va amaliy faoliyatga jalb etishdan iborat.

Ko‘p yillik pedagogik tajribalar va bu yo‘nalishda olib borilayotgan tadqiqiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalashning asosiy mohiyati quyidagi kasbiy sifatlar (qobiliyatlar) asosida yuzaga chiqadi.

1. O‘z-o‘ziga ishonish va o‘zining imkoniyatlaridan oqilona foydalana bilish hamda o‘z kasbiga qiziqish.
2. Kasbiy o‘z-o‘zini tahlil etish.
3. O‘zining faoliyatini o‘zi baholash asosida kasbiy sifatlarni o‘stirib borish.
4. Kasbiy faoliyatda o‘z hissiyotini boshqara olish.
5. Kasbiy o‘z-o‘zini boshqarish.

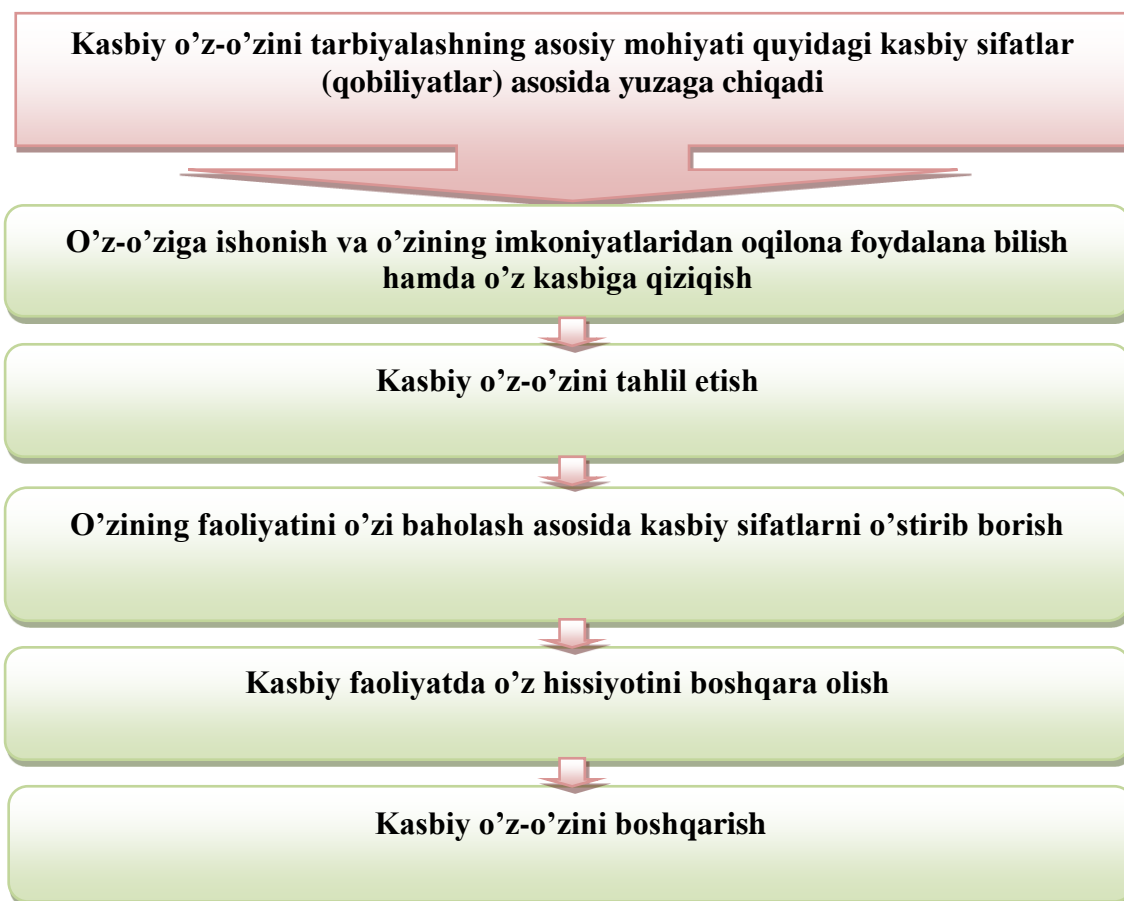
Ana shu sifatlar (qobiliyatlar) bevosita axloqiy fzilatlar bilan uyg‘unlashgandagina kafolatli natijani qo‘lga kiritish mumkin. Bular: adolatli bo‘lish, halollik, ochiq ko‘ngillilik, o‘z kasbini sevish va kirishuvchanlikdan iborat.

Demak, kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalash murakkab jarayon bo‘lib, o‘z kasbiga qiziqishi, o‘zidagi kuch va imkoniyatlarni yuzaga chiqara olish bilan chambarchas bog‘liqdir. Bu jarayon kasbiy o‘z-o‘zini boshqarishga olib keladi.

Kasbiy o‘z-o‘zini boshqarish murakkab va pedagogik jihatdan kam o‘rganilgan jarayon hisoblanadi. Uni tizim holiga keltirib modellashtirish, uning tuzilmasini tashkil qiluvchi har bir bo‘g‘ini mexanizmini harakatlantiruvchi kuch va ijtimoiy pedagogik omillar muayyan ruhiy-fiziologik, iqtisodiy va madaniy shart-sharoitlar yaratish va uni ilmiy asosda boshqarish alohida ilmiy izlanishlarni talab etadi.

Hozirda bu jarayon pedagog olimlar (H. Abdukarimov, H. Abdurazzoqov, A. Jumaev, O'. Tolipov va boshqalar) tomonidan alohida tadqiqot ob'ekti ko'rinishida o'rganib kelinmoqda.

Ushbu jarayonning mohiyati bo'lajak o'qituvchilardagi ijtimoiy faollikni aniqlash, uni maqsadli yo'naltirish va tajriba-sinov asosida uning natijalarini ilmiy asoslab ko'rsatish hamda tegishli tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ijtimoiy faol yoshlarni aniqlash, ulardagi intellekt ko'rsatgichlarni maxsus metodika asosida darajalarga ajratib o'rganish, shu bilan birga ayrim noyob qobiliyatga ega bo'lgan matematik, rassomlik, konstruktiv, kreativ, shoirlik, voizlik va boshqa) talabalar faoliyatini ilmiy asosda o'rganish bo'yicha Guliston davlat universitetining pedagog va psixolog olimlari (H. Abdukarimov, Sh.Usmonova va boshqalar) faoliyatini ko'rsatib o'tish mumkin. Olib borilayotgan ilmiy izlanishlar negizida talaba shaxsining kasbiy va o'z-o'zini boshqarish jarayoni va shu asosda ta'lim-tarbiya sifatini yanada takomillashtirish turadi.

Mavzu yuzasidan savollar

1. Tarbiya va o‘z-o‘zini tarbiyalashning uyg‘unligini tushuntiring.
2. O‘z-o‘zini tarbiyalash va uning mohiyatini asoslang.
3. O‘z-o‘zini tarbiyalashning metod va usullarini izohlang.
4. O‘z-o‘zini tarbiyalashning o‘zaro izchilligi va uyg‘unligini ko‘rsating.
5. Kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalashning maqsad va vazifalarini tushuntiring.
6. Ijtimoiy faol va iqtidorli talabalar faoliyatini o‘rganishning mazmun-mohiyatini izohlang.

Mustaqil ta’limga qaratilgan savollar

1. “O‘z-o‘zini tarbiyalash va kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalashning mohiyati” mavzusidagi texnologik xaritani ishlang.
2. Ijtimoiy faol va iqtidorli talabalarni aniqlovchi ilmiy-tadqiqot metodlarini ko‘rsating.
3. Sotsiometriya metodi va undan foydalanish metodikasini ishlab chiqing.
4. Ushbu mavzuga kvalimetriya metodini tatbiq etish yo‘l-yo‘riqlarini asoslab bering.
5. “Kasbiy o‘z-o‘zini tarbiyalash” mavzusida referat tayyorlang.

Asosiy adabiyotlar.

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch. – T.: Ma’naviyat, 2008.-176 b.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Ibragimov X.I., Abdullaeva Sh.A. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – T.: Fan, 2005. – 268 b.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Elkanov S.B. Osnovo‘ professionalnogo samovospitaniya buduhego uchitelya: uchebno posobiya. – M.: Prosvehenie, 1989. – 189 s.
2. Ruvinskiy L.I., Saloveva A.E. Psixologiya samovospitaniya. – M.: Prosvehenie, 1982.- 143 s.
3. Taychinov M.G. Vospitaniya i samovospitaniya shkolnikov: kniga dlya uchitelya. – M.: Prosvehenie, 1982. – 160 s.

